

MEVLANA'NIN ÇAĞDAŞI DERVİŞ TARİKATLARI, BABALAR, KALENDERİLER VE DİĞERLERİ

Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU

XIII. yüzyıl Anadolu Türk Tarihinin dinî düşünce ve sosyal yapılanması bakımından önemli bir çağdır. Büyük düşünürler, yöneticiler, hukuk adamları bu çağda görülür. Bilhassa Harezmsahlar devletinin yıkılması ve Moğol akımı birçok âlim, sanatkar ve din bilginlerinin Anadolu'ya gelip yerleşmelerini sağlamıştır. Orta Asya menşeli ulu kişilere bağlı bazı tarikatların devam etmesi ve yenilenecek yayılması bu çağ içinde olmuştur.

Anadolu'ya gelen kişilerden hemen ön planda sayılanlar *İbnü'l-Arabî* (ölm. 1240), *Sadreddin Konevî* (ölm. 1274), *Şems-i Tebrizî* (ölm. ?), *Evhadiüddin Kirmanî* (ölm. 1289), *Hacı Bektaş-ı Veli* (ölm. 1325 (?) veya 1337 (?)), *Ahi Evran* (ölm. 1300), *Necmeddin Dâye* (ölm. 1253), *Fahreddin Irakî* (ölm. 1289) ve *Seyyid Burhaneddin* (ölm. 1240) gibi şahsiyetler bu çağa damgalarını vururlar.

Bu XIII. yüzyıl, dinî inanç mozayığı bakımından da ilginç bir tablo sergiler. Çünkü Anadolu'ya henüz yerleşen kişiler İslam Dünyasının çok çeşitli yönlerinden gelmişlerdir. Bağlı buldukları mezhepler ve kişiler ile geldikleri yörenin kalıtımını taşıyan inanç ve pratikleri çok muhtelifdir. Öte yandan Anadolu'da bu yüzyılda büyük bir yerli Hristiyan sekene mevcuttur.

Bu çağda Anadolu'da belli başlı tarikatlar olarak inanç ve giyinişlerinde Hind ve Türk şamanizminin tesiri bulunan Kalenderilik ve Kalenderilikten ayrılan Haydarilik, İbrahim İbn Edhem'i pir tanıyan Edhemilik ve toplu bir zümre halinde gezen *Zümre-i Abdalân* veya *Rum Abdalları* denen bir dervişler taifesini temsil eden *Abdallık* mevcuttur.

1- BABA İSHAK, BABAİLER

Türklerin İslamlaşmasında, kendini sufiliğe adanmış mistik yönelimli dervişler ön planda yer alır. Dede Korkut destanında, bir Şaman'ın, eski dinsel işaretlerin birçoğunu koruyan ve gelenek olarak sürdüren bir dervişe dönüşmesi anlatılır.

Bilindiği gibi eski Türk Beylerinin yanında “dede” veya “baba” denilen olağanüstü güçlere sahip bir manevi şahsiyet vardı. Eski Kâm (Ozan)ların özel imtiyazlarını taşımakta idi.

Anadolu’da Türkmenleri etrafına toplayan *Baba İshak* bu dervişlerden biriydi. Onun nasıl bir serüven yaşadığını, Selçuklu Sultanlarına karşı mücadelesinden önceki hayatını burada tekrar etmiyoruz.

Etrafına büyük bir Türkmen zümresini toplayan *Baba İshak*, Gıyaseddin Keyhüsrev II nin işrete daldığını bahane ederek onun aleyhinde propagandaya başladı. Bu vesile ile o sırada Şam havalisinde bulunan Harezm Beylerine elçiler ve kendisine büyük hayranlık duyan Kefersut ve Maraş havalisine müritler gönderdi.

Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından üzerine ikinci kez gönderilen bir ordu (birincisi Alişiroğlu başarılı olamadı) Amasya’da bulunan *Baba İshak*’ı yakalayıp idam etmişse de taraftarları onun ölmeyeceğine inanarak “Tanrı Elçisi *Baba*” manasına “*Baba Resulullah*” nidaları ile savaşa devam ettiler. Bu taraftarları Kırşehir yakınında Sultan’ın askerleri yenmişlerse de tamamen yok edememişlerdir. Bektaşiliğin kurucusu *Hacı Bektaş Veli*’nin onun müridi olarak faaliyette bulunması, bu Türkmen babalarının katı ortodoksiye karşı bir mücadelenin devamı olarak gösterilir¹.

Eflaki, *Hacı Bektaş Veli*’yi *Baba Resul*’un has halifelerinden sayar. Bu babalarla *Mevlana*’nın hiçbir irtibatının olmaması veya en azından *Mevlana*’nın bu olaylar hakkında sükut içinde bulunması pek mümkün görünmüyor. *Bâbâî* geleneği içinde bulunan *Hacı Bektaş*la *Mevlana* arasındaki mesaj teâtisine biraz sonra döneceğiz. Yalnız öyle görünüyor ki Türkmen babalarının dini öğretileri, yüksek fikrî cereyanlar ve bu arada *Mevlana*’nın manevi fikirleri yanında hepsi yan yana yaşıyordu. *Mevlana* ile *Türkmen babaları* karşılıklı tolerans ve hayırhahlık münasebetleri içinde bulunuyordu².

Mevlana’nın çağdaşlarından biri Türkmen babası, *Baba İlyas*’dır. *Baba İlyas* ünlü tarihçi *Aşıkpaşazade*’nin dedesidir. Ondan öğrendiğimize göre *Hacı Bektaş*’ın Horasan’dan Anadolu’ya, kardeşi *Menteş* ile

1 A. Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1951, s. 7-8; Cl. Cahen, *Baba İshak, Baba İlyas, Hacı Bektaş ve Diğerleri*, Çev. İ. Kayaoğlu, A.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, C. XX, s. 196.

2 İ. Melikoff, *Les Baba Turcomans Contemporains de Mavlana*, Bildiriler, *Mevlana*’nın 700. ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası *Mevlana* Semineri, 15-17 Aralık 1973, İş Bankası Yay. Ankara 1973, s. 274.

birlikte gelerek, o zaman Sivas'ta bulunan Baba İlyas'ı, ziyaret ederler. Hacı Bektaş kardeşi ile birlikte Kırşehir'e ve sonra Kayseri'ye geçer. Mentеш Sivas'a dönmek ister ve onu uğurlar. O sırada devam etmekte olan Babaî isyanında ölür. Aşıkpaşazade Tarihinde, Baba İlyas'ın müridi olan Hacı Bektaş, önce Babaî isyanına iştirak etmiş, sonra ismini vermiş olduğu Bektaşî tarikatının kurucusu olarak karşımıza çıkar³.

Mevlana ile Hacı Bektaş arasındaki ilişki Eflaki'de geçen bir anekdotla anlatılmak istenir. "Hacı Bektaş demişti ki: "Eğer aradığımı buldunsa sus, bulmadınsa dünyaya attığın bu gürültü nedir? Kendini insan oğullarının manzuru yaptın. Halkın bu kadar hanumanını birbirine kattın". "Ve yine Hacı Bektaş demişti ki: Dünyayı heyecanının tatlılığı ile doldurdun. Hayli ameli bozuk munafıklar senin heyecanının heybetinden damakları acı olup siyah elbise giydiler".

Cevap olarak Mevlana: "Bizim heyecanımız neşe ve aşktan geliyor, yanma ve aramadan değil" demişti⁴.

2- KALENDERİLER

XIII. yüzyılda Anadolu'da görülen haliyle Kalenderilik Budizmden geniş ölçüde esinlenen bir tarikat olarak görülür. Cemaleddin Sâvî (630/1232-3) tarafından kuralları belirlenerek tarikat haline getirilen *Kalenderilik* daha önce Horasan ve Türkistan taraflarında yaygın idi. Bunlara Anadolu'da Cavlakıye adı da verilmiştir. Bunun sebebi şeyhlerinin cavlak adı verilen bir elbise taşımamasındandır⁵.

Câmi, Nefehatü'l-Üns'de, Kalenderileri *Melametilerle* karşılaştırır. Kalenderilerin yalnız farzları eda ettiklerini ve amellerini gizlemekle mukayyed olmadıklarını yazar⁶.

Vâhidî yazdığı *Manakıb-ı Hâce-i Cihan ve Netice-i Cân* eserinde onları şu şekilde tâvsif eder: "Kalender güruhu pâk-tıraş vücuhla, başlarında kıldan örülmüş külahlar ve arkalarında şallar, kimi aselî ve kimi siyahlar, pür sürûr u hubûr, hayl ü haşemle ve tabl u alemle, aheng ü nağamâtıla ve gülbang-ı salavâtıla..." sözleriyle onların evlenmediklerini,

3 E. Coşan, *Hacı Bektaş Veli, Makalat*, s. XXIV.

4 Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, 3/315, Çev. T. Yazıcı, Hürriyet Yay. Büyük Kلاسikler, İstanbul 1973.

5 Ahmet Yaşar Ocak, *Kalenderilik ve Bektaşilik, Doğumunun 100. yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s. 298; Kalenderilik hakkında geniş bilgi için: Tahsin Yazıcı'nın Eİ (2) de yazdığı *Kalenderiyye* maddesine ve bibliyografyasına başvurulabilir.

6 Câmi, *Nefehatü'l Üns*, Türkçe Terc. s. 671.

göğü ata, yeri ana bildiklerini saç, sakal, kaş ve bıyığı arızî bildiklerinden tıraş ettiklerini, mescidle tekkenin ve kilisenin, cennetle cehennemin bir olduğunu, güzellere medfun olduklarını, gezici dervişler zümresinden bulduklarını uzun uzadıya anlatır⁷. Bu yaşayışlarıyla onların, dönemlerinin *varoluşçuları* (existantialist) oldukları hatıra gelebilir.

Esasta bizi ilgilendiren yönü ile, Mevlana'nın bu *Kalenderî* (*Cav-lakî*) zümresi ile fikri ve ameli ilişkisi, *Mesnevî*'de, *Divan*'da ve *Eflâkî*'nin *Menakıb*'ındaki anlatımda ortaya çıkar.

Mevlana'nın diğer şeyhler ve Kalenderîlerden ayrı bir yol tutarak kendi müritlerine dilenmeği ve boş gezmeği yasak ettiği, sakalsız Kalenderlere gıpta ettiği ve bu sebeple erkekle kadını ayırdedecek sakalın kâfi geldiğini Eflakî'den öğreniyoruz: Bir gün berbere "o kadar dipten kes ki ancak erkek olduğum anlaşılısın" deyip, sakal ve bıyığını dipten kestirmiş, ertesi gün de "gıpta ederim Kalenderlere, hiç sakalları yoktur. Sakalın az oluşu, insanın kutluluğuna delâlet eder" diyerek "sakal erkeğin ziynetidir, çokluğu adama gurur verir, gurur ise insanı tehlikeye sokar" hadisini okuduğunu ve "uzun sakal sûfilere hoştur ama sûfi, sakalını tarayınca kadar ârif Tanrı'ya ulaşır" dediğini biliyoruz⁸.

Mevlana'nın şiirlerinde de Kalenderîlere dair birçok beyite rashiyoruz. Bu beyitlerde bir Kalendere ait hayli telmihler vardır:

"Aşk ordusu geldi, şehrin tâ göbeğine kondu. Ey kalender dost, hele bir kurtuluş sesi duy bakalım.

Her şeyi mübah gören bir Kalender çıkageldi. Ey sâki, şarap kadehiyle karşıla, böylece tâ sabaha dek sun ona ey güvencim, ey bana şifa veren.

Halka haram olan şarap, kalenderlere mübahdır, içer dururlar. Sâki, kendine gel de artık yeter, bitti deme. Nerde başlangıcımız, hani tamam-lamamız.

Kalender, hiçbir şeyle mukayyed değil gibi görünür amma sırlardan mücerret değildir. Önce birçok dikenlerin derdini çekerd, fakat şimdi baştan başa gül oldu, dikene aldırış bile etmez... Kalender gemide oturmuştur, yolda gidip dürmadadır, fakat kendisi yürümekte"⁹.

7 A. Gölpınarlı, *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*, I-11, 2. Basım, İnkılâp Aka Kitabevi, s. 59.

8 A. Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin*, s. 62 (1. baskı) de Eflakî'den naklediyor.

9 A. Gölpınarlı bu beyitlerin farsçalarını da notlar halinde vermektedir. Bakınız: *Mevlana Celaleddin*, İstanbul 1951, s. 59-61; *Divan-ı Kebir* C. IV, 312; C. IV, 351; C. IV, 370.

Mevlana'nın bu Kalenderiler hakkındaki beyitleri diğer akidelere olduğu gibi müsamaha ve itidalini ifade eder ki Eflaki'nin rivayetine göre Mevlana Celaleddin öldüğü gün, cenazesinin önünden yedi öküz çektiler. Bunlardan birini *Kalenderler tekkesinde*, kurban etmesi için Niksarlı Ebu Bekr-i Cevlakî'ye gönderdiler. Şeyh derhal bunun kurban edilip, miskin ve fakirlere dağıtılmasını emretti¹⁰.

3- AHİLER

Ahiler, Anadolu'da fütüvvenin ahlâki ilkelerini benimsemiş, zaviyelerde yaşayan, belli bir mesleği ve sanatı olan genç kişilerin oluşturduğu topluluğa denir. Ne bir dinî tarikat ne de ideolojik bir kuruluştur. Kurucusu *Ahi Evren* 1300 yılında Kırşehir'de vefat etmiş bir sûfidir. Ahi Evren yüksek ahlâki erdemleri ve birçok zanaatın pirlüğünü kendi şahsiyetinde temsil etmiştir.

Ahi Evren, Mevlana'dan sonra vefat etmiştir. *Ahilik* bir Türk kurumu olarak siyasi ve sosyal hayatta aktif bir rol oynadı. Ahilikle Mevlevilik arasındaki benzerlik her ikisinin de şehir muhitinde gelişmesi ve mensuplarını bu ortamdan almasıdır. Ancak bilindiği gibi Mevleviliğin kuruluşu *Veled Çelebi* ile başlatılır. Mevlana'nın Konya'da yaşadığı yıllarda Ahi unvanını taşıyan ve ona saygı ve sevgi besleyen birkaç Ahi ismine raslamaktayız. Kaldı ki Ahilik daha önce teşekkül etmiştir.

Mevlana'nın dostane ilişkiler sürdürdüğü Urmiye'li *Çelebi Hüsameddin*'in dedeleri hakkında, adı Muhammed olan babasının, tariyki câh ve mansıp ihtiyar edip Konya'da ahi olup bütün halk üzerinde manevî nüfuz kurduğu, bu nedenle mal ve eşya sahibi olduğu, künyesinin: Hasan b. Muhammed b. Ahi Türk olup dedelerinin, Şeyh Ebu'l Vefa'ya yetiştigi söyleniyor ki, dört nesil yukarıda ahilikle anılmaları çok dikkate değer niteliktedir. Sultan Veled divanında da bu *Ahi Muhammed*'in ölümü dolayısıyla yazılmış sitayişkâr ve uzun bir övgü vardır. Burada Ahi Muhammed'in iyilikleri, hasletleri ve meziyetleri anlatıldıktan sonra, ihtiyar ,genç ve çocukların kendisinin kulları olduğu, fityan arasında çok sayıldığı ve seçkin' olduğu söyleniyor¹¹.

10 Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. T. Yazıcı, II, (3/584), Hürriyet Yay.; O. Turan, *Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak*, 60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s. 539-541.

11 N. Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, A.Ü. İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1974, s. 97; Cl. Cahen, XII. yüzyılda (bu dönem için dökümanların zayıflığı yüzünden) Anadolu'da Ahilerin bulunabileceğinin söylenemeyeceğini hatırlatır; *Sur les Traces des Premiers Akhis, Köprülü Armağanı*, s. 83.

Yalnız Ahiler içinde, *Ahi Ahmed*'in Mevlana'nın çevresi ile tartışma ve kavgası olmuştur. Bu yüzden bir Mevlevî hayranı olan Eflaki ondan iyilikle bahsetmez. Ahî Ahmed'in şeriat kurallarına daha katı bağlandığını ve ayrıca çevresinin ona "anud" sıfatını yakıştırdığını biliyoruz. Eflaki şöyle anlatıyor:

"Ahî Ahmed, Alaeddine "Ben bir eşek yükü kitap okumuşum, fakat bu kitaplarda Sema'nın mübah olduğuna dair hiç bir şey görmemişim. Siz bu bidatı hangi delil ile yürütüyorsunuz dedi. Alaeddin: "Ahî bir eşek gibi okudu. Onun için bilmedi. Tanrı'ya hamdolsun ki biz İsa gibi okumuşuz ve onun sırrına ermişiz diye cevap verdi"¹².

Eflaki'nin anlattığı bir başka olay şudur:

"Çelebi Hüsameddin'e bir Hangâhın Şeyhliği'nin verilmesi için tören tertip edilmektedir. Sultandan ferman çıktıktan sonra devrin ulularının ve Mevlana'nın huzurlarıyla yapılan bir törende Ahî Ahmed: "Ben bu adamı bu havalide şeyhliğe kabul etmiyorum" dedi. Bunun üzerine herkes birbirine girdi.

Ahi Türk'ün ve *Ahi Beşşare*'nin büyük babalarına mensup olan *Ahi Kayser*, *Ahi Çoban*, *Ahi Muhammed-i Seyyidabadî* v.s. ahiler kılıçlara ve bıçaklara sarıldılar ve müritler arasında bulunan emirler, kâstah rindleri öldürmek için üzerlerine yürüdüler. Bir fitnedir koptu. Gönülü yaralı dervişler: "Fitne uykudadır, onu uyandırana Tanrı lanet etsin" sözünü dilleri ile tekrar ettiler"¹³

Mevlana "Günahkâr, Tanrı kapusundan reddedilmiş ve kovulmuş olan Ahî Ahmed'i büyüklerin ve emirlerin şefaatiyle kulluğa kabul etmeyip: "O bizim cinsimizden değildir", dedi. Bir daha o zavallının yöresinden geçmedi. O talihsiz de, o uğursuzluk içinde öldü. Onun gençlerinin ve rindlerinin çoğu Mevlana'nın kulu ve mürşidi oldular. Mubibler, onun bu terbiyesizliğini İslam sultanının kulağına ulaştırdılar. Sultan onu öldürmek istedi. Fakat, Mevlana Hazretleri razı olmadı ve bir daha onu büyüklerin toplantı ve mahfillerine sokmadılar.

Bir ahî lideri olan *Ahi Ahmedşah*'ın, Mevlevilerin yanında iyi bir yeri vardı. Onu "Fityanların şefi" olarak adlandıran Eflaki'ye göre bu zât zengindi ve binlerce rünûda komutanlık ediyordu. XIII. yüzyılın sonunda Mevlevîlerin, Celâleddin'in oğlu Sultan Veled'in yönetimi al-

¹² Eflaki, I, 1/187.

¹³ Eflaki, II, 6/12; Cl. Cahen, *İlk Ahiler Hakkında*, Çev. M. Üztürk, *Belleten* 197, s. 594 (Claude Cahen, *Sur les Traces des Premiers Akhis, Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 83-85).

tına girdikleri zaman Ahî Ahmedşah'ın kendisini Sultan Veled'in müridi olarak takdim ettiğini görürüz. Öte yandan 690/1291 yılında *Moğol prensi Geyhatu* Konya'yı almayı tasarlarken onu bu fikrinden Ahmedşah'ın vazgeçirdiği söylenir. Eflaki'nin sözlerinin gelişinden Ahmedşah ahîler arasında Ahî Ahmed'den farklı bir davranışla Mevlevilere yaklaşmıştır¹⁴.

Ahmedşah'ın halefi olarak Konya rünuğlarının başına *Ahi Sıddık*'ın oğlu *Ahi Mustafa*'nın geçmiş olması muhtemeldir. Ahî Mustafa'nın babası ve kendisi Ahîlerin başına geçmeden önce Mevlevilerle iyi ilişkiler içinde iken sonradan onlara düşman oldular. Mevlevileri tasavvufla meşgul olan ve bu dünyanın kuvvet isteyen işlerini yapmaktan aciz kişiler olarak reddettiler. Fakat ahîlerin bizzat kendileri kuvvetin kurbanı olmuşlar, H. 712 / M. 1312 yılında Konya'yı fetheden Karamanlı Yahşi Bey, ahîleri öldürmüş ve Mevlevî şeyhlerinden Emir Arif de cenazelerinin başında beklemiştir¹⁵.

Öyle anlaşılıyor ki ahîler arasında biraz olsun farklı tutumlar vardı. Eski ahîler Mevleviliđi destekliyor; yeniler ise kendilerini farklı görmek istiyorlardı. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da Moğol egemenliği döneminde ahîlerin önemi hızla artmıştır. Ama her zaman Selçuklu yönetimine bağlı görünüyorlardı. Disiplinsiz hareketleri genellikle kendilerine saldıranlara karşıdır. İbn Bîbî'nin belirttiği gibi Ahîlerin Türkmenlerle birleşerek devlete karşı geldiklerini görmüyoruz. Onların vatan sevgisi pek fazladır. Moğollara karşı tutumlarının sertliği buna bağlıdır.

4- DİĞER ZÜMRELER

Mevlana Celaleddin'e atfedilen bir söz bize onun çağının toplumsal yapısı hakkında bazı ipuçları vermektedir: "Konya'da, başkanların, soyluların ve ileri gelen kişilerin binlerce evleri, köşkleri ve sarayları var; tüccarın ve iğdişlerin evleri esnafın evlerinden daha azametli, emirlerin köşkleri tüccarın evlerinden daha heybetli, Sultanların sarayları ve kubbeleri ise hepsinden de haşmetli..." ifadesi dikkati çeker. Burada *İğdiş* kelimesi karışık ırkdan gelen insanı anlatmaktadır. Anadolu'da bu yüzyılda İğdiş deyimi, Müslümanlığı kabul etmiş yerlilerle Türk kadınlarının evliliğinden doğan çocuklar için kullanılırdı. Müslümanlığı kabul etmiş yerli olan İğdiş, kentte yaşar aristokratlar arasında sayılmaktadır. İğdişler askeri bir müfreze ve kentte düzeni sağlayan polis

14 Cl. Cahen, *Sur les Traces...* s. 86; Çeviri, s. 596.

15 Cl. Cahen, *A. g. mak.* s. 86; Çeviri, s. 596.

gücü olarak görev yapmışlardır. XIII. yüzyılın sonlarına doğru düzenlenmiş bir resmi atama belgesinde ve Mevlana'nın yazdığı bir mektupta İğdişbaşı ve İğdiş bir vergi memuru olarak tanıtılmaktadır. Zamanla evlenmelerle orijinalliğini yitirmiştir¹⁶.

Anadolu'da bahse konu dönemde çeşitli derviş tarikatları içinde *Rufailik* de yer almıştı. Tarikatın kurucusu *Ahmed Rufai*'nin oğlu *Tacceddin*, kısa kadife ceketler giymiş, yarı deli derviş kalabalığı eşliğinde Konya'ya geldiği zaman, kent erkani, emirler, sıradan halk, ahiler, onu törenle karşılamışlar ve kendisine *Karatay Medresesi*'ni tahsis etmişlerdir. *Rufailerin* "olağanüstünlükleri" (ateş içine girmek, şiş batırmak, yılan yemek v.b.) büyük etki uyandırmıştır. *Mevlevi Şeyhi Salahaddin Zerkub*'un eşi *Kira Hatun*(!) da onların hayranları arasına girmişti¹⁷.

Mevlana'nın Rumlara yani Hristiyanlara karşı tesamühü, kişisel tutumu, onların da Mevlevî dervişlerine sempatilerini doğuruyordu. Mevlana'nın panteistik dünya görüşü ayrılıkları kaldırıyor, Hristiyanları ve Müslümanları yakınlaştırıyordu.

Camiler, kiliseler ve manastırlar kucak kucağa idi. Konya'da Müslümanların Eflatun'a karşı gösterdikleri saygı Mevlana'nın ona saygısından ileri gelir. *Şehabeddin Suhreverdî* Eflatun'a pek düşküdü; *Şemsi-Tebrizi* de bu sufiye pek hürmetkâr olduğunu Makalat'ında açıklar. İki dine mensup âlimlerin Eflatun'a, *Eflatun-i İlahi* demeleri bu çağlardan kalmadır. Bu Yunan filozofunun adına Sille'de bir Manastır vardı ki buradaki mezarlardan biri, Eflatun'un mezarı olarak gösterilmektedir. Manastırın râhibi ile Mevlana'nın arası pek iyiydi. Böylece Eflatun iki dinin sâlikleri arasında, samimi ilişkileri doğuran bir yüce kişi görünümündedir¹⁸.

Gayrimüslimlerin Mevlana'ya karşı tutumları ve hatta dinadamlarının onun yüceliğini tanımaları üzerinde çeşitli yerlerde durulmuştur. Biz sözü uzatmıyacağız. Mevlana'nın ölümünde, tabutunun etrafında her dinden insan vardı. Hristiyanlar, Yahudiler, Rumlar, Araplar, Türkler biraradaydı. Bunlar Zebur'dan ilahiler söyleyerek, Tevrat ve İncil okuyarak yürüyorlar ve müslümanlar onları uzaklaştıramıyorlardı. Onun arkasından, Hristiyanlar "Mevlana bizim İsa'mızdı, Museviler ise o

16 Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Y. Moran, E. Yay., İstanbul 1979, s. 194.

17 V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev. Azer Yaran, Onur Yay., Ankara 1988, s. 324. Eflâki, II 5/16 da Kira Hatun, Mevlana'nın eşi olarak geçer ve bu olay anlatılır.

18 F.W. Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans of Konya*, Vol. II, Oxford 1929, Clarendon Press, s. 375; A. Gölpınarlı, *Mevlana Divanı*, Milliyet Yay., İstanbul 1971, s. XX.

bizim Musa'mızdı" diye gözyaşları döktüler. Bir papaz ise: "Mevlana ekmeğe benzer, onsuz eden olur mu?" diye ona olan ihtiyacı anlatmıştı.

SONUÇ

Mevlana'nın Anadolu'da yaşadığı yıllarda birçok derviş zümreleri vardı. Bu derviş zümreleri mistisizmin organize olmuş bir şekli olarak görünmektedir. Sünnî müslümanlığın ve medrese eğitimiye bağlı dinî teşkilatlanmanın yanı sıra bulunmaktadır. Her ne kadar yöneticiler ve medreseden yetişenler sünnî İslamiyeti benimsemiş olsalar da göçebe olan Türkmenler arasında İslam öncesi inançların ve geleneklerin yaşadığı gözlenmektedir. Meselâ, eski Şaman dönemi Kâmların yerini Türkmen babaları almıştı. Baba İshak bu Türkmenlerin içinden çıkmıştı. Farsça'yı resmi dil olarak kabul eden, kendi dil ve kültürüne yabancılaşan sultanlara karşı 1240 yılında başlayan Türkmen ayaklanması merkezî otoriteye bir tepkidir. Bu hareket sünnîliğin ve şiiğin dışında kalan bir hareketti. Türkmenler arasında şiiğin bazı şekilleri bir asır sonra ülkenin doğu kesiminde görülür.

Büyük mutasavvıfların, Şems'in, Burhaneddin'in, Mevlana'nın Türkmenlerle ne derecede münasebette bulduklarını, neler öğrettiklerini bugün elimizdeki kaynaklardan çıkaramıyoruz. Yalnız şu kadarı kesindir ki Mevlana'nın bir tepkisine rastlanmıyor¹⁹.

Mevlana'nın etrafa tesiri aristokrasi ve şehir çevresinde büyük olmasına rağmen Türkmen çevresinden uzak kalmıştır.

Artık Moğol hakimiyeti altında tam bir dinî serbestiyet vardır. Moğol Hanları için, onlar İslamiyet'e girdikten sonra bile, devlet menfaatlarının ve millî ananelerinin bütün diğer dinî endişelerin önüne geçtiği müşahede edilir.

XIII. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan derviş zümreleri, dinî topluluklar, ahî teşkilatları, büyük mutasavvıflar bu yüzyılın din ve sosyal yapı bakımından ne kadar çok çeşitli ve bu çeşitliliğinden dolayı da ilgi ve araştırmayı gerektirdiğini açık olarak göstermektedir.

¹⁹ Bildiklerimiz Eflaki'nin *Menakıbı*'na dayanıyor ki birçok yazar, özellikle tarihçiler bu Mevlevî kaynağını olayları gerçek yönüyle yansıtan bir kaynak olarak görmemektedirler.